

ПРОЦЕС ФРАЗЕОЛОГІЗАЦІЇ ЯК ЗАСІБ ТВОРЕННЯ ФІНАНСОВО- ЕКОНОМІЧНИХ ТЕРМІНІВ

У статті зроблено спробу окреслити і сформулювати основні ознаки явища фразеологізації в сучасній українській економічній термінології. Розглянуто терміни-фраземи фінансово-економічної терміносистеми, які утворилися способом метафоризації, оскільки метафоризація досить часто є продуктивним засобом творення таких термінів. На основі «Фінансово-економічного словника» А. Загороднього та Г. Вознюка проаналізовано основні типи їхньої семантичної трансформації.

Ключові слова: українська фінансово-економічна термінологія, термінотворення, терміносполуки, семантична трансформація, метафоризація, процес фразеологізації, терміни-фраземи, професійні жаргонізми.

В статтє предпринята попытка определить и сформулировать основные проявления процесса фразеологизации в современной украинской экономической терминологии. Рассмотрены возникшие вследствие метафоризации термины-фраземы финансово-экономической терминосистемы, поскольку метафоризация довольно часто является продуктивным средством образования таких терминов. На основе «Финансово-экономического словаря» А. Загороднего и Г. Вознюка проанализированы основные типы их семантической трансформации.

Ключевые слова: украинская финансово-экономическая терминология, терминообразование, терминосочетания, семантическая трансформация, метафоризация, процесс фразеологизации, термины-фраземы, профессиональные жаргонизмы.

The terminological system of Finance and Economics must respond to the changing realities of the current economic practices, needs constant replenishment and renewal, it is one of the most dynamic terminological system and uprise the new terminological phrases meets the needs of the time. This determines the relevance of the topic and the need for understanding the process of phraseologisation as a means of creation terms by the specific examples of one of the most complete and modern economic reference books.

The article attempts to define and formulate the basic features of the phraseologisation in modern Ukrainian terminological system of Economics. The

article deals with phraseological units with terminological meaning in Ukrainian terminological system of Finance and Economics, that were formed by metaphorization, because the metaphor is often productive means of creating such terms. The authors analyze the main types of semantic transformations of phraseological units with terminological meaning on material of «Financial and economic dictionary» by A. Zahorodniy and H. Voznyuk.

In the article there is noted that the process of phraseologisation is quite productive way to replenish terminological system of Finance and Economics, also it is the actual means for the creation of phraseological units with terminological meaning in the Ukrainian terminological system of Finance and Economics. It gives recommendations for further research both the phenomena and terminology in general on the material of newer scientific, reference and educational publications.

Key words: Ukrainian terminological system of Finance and Economics, creation of new terms, terminological phrases, rethinking of lexical meaning, semantic transformation, metaphorization, phraseologisation, phraseological units with terminological meaning, professional slang.

У процесі розвитку термінології невідворотною є взаємодія з іншими стилями мовлення, насамперед розмовним, який дає термінології своєрідне лексичне «підживлення», і тому все більше з'являється семантично і стилістично модифікованих термінів, котрі вдало доповнюють термінологічну лексику. Між термінами та загальноновживаною лексикою відбувається постійний обмін: терміни входять до складу загальнономовних одиниць, і навпаки, слова загального вжитку змінюють деякі свої характеристики й стають термінами. Термінологізацію трактують як «процес залучення і переосмислення загальноновживаних слів у терміносистему для номінації нових понять», а термінологізовану одиницю – як «колишнє загальноновживане слово, яке покинуло межі лексики загального вжитку й у певному контексті та в результаті переосмислення або довантаження набуло термінологічного значення для ідентифікації нового поняття» [3, с. 171].

Однією з найдинамічніших терміносистем є фінансово-економічна, яка мусить відгукуватися на мінливі реалії поточної економічної практики, потребує постійного поповнення та оновлення, тому поява нових терміноодиниць відповідає потребі часу. Це зумовлює значну актуальність порушеної проблеми й потребу осмислення процесу фразеологізації як засобу

термінотворення на конкретних матеріалах одного з найповніших і лексикографічно опрацьованих сучасних економічних довідкових видань в Україні [2].

Способи й засоби творення нових економічних термінів уже досліджували у своїх працях окремі науковці, зокрема відмінності і схожість фразеологізації та метафоризації в терміносистемах визначала О. Шиленко [6]; класифікацію метафори за джерелами виникнення та напрямками переосмислення запропонувала О. Винник [1]; місце метафоричної номінації в англomовній фінансовій термінології окреслила М. Романюха [4]; стилістичне вживання метафори в новітній економічній термінології досліджувала Г. Чорновол [5].

Процес переосмислення значень у термінології є одним із засобів утворення усталених словосполучень, тобто основою для творення термінів-фразем. Наприклад, О. Шиленко вважає, що поняття «метафоризація» і «фразеологізація» належать до різних способів утворення термінів: метафоризація є одним з видів лексико-семантичного способу термінотворення, фразеологізацію уналежнюють до синтаксичного способу, утім, фразеологізація, погодимося з таким висновком, відбувається нерідко внаслідок «метафоризації значення словосполучень: спостерігається так звана метафорична багатослівна номінація» [6, с. 310].

З огляду на це осмислення процесу метафоризації як засобу творення термінів-фразем у фінансово-економічній терміносистемі залишається нині цілком актуальним, особливо для української фінансово-економічної термінології, а вивчення особливостей таких одиниць, зокрема у словниках фінансово-економічного профілю, потребує конкретнішої уваги.

Метою й завданням статті є розглянути процес фразеологізації як засобу термінотворення, описати склад термінів-фразем, які утворилися способом метафоризації, визначити напрями семантичної трансформації цих лексем в українській фінансово-економічній терміносистемі. Об'єктом дослідження є сталі терміни-фраземи з «Фінансово-економічного словника» А. Загороднього та Г. Вознюка [2], утворені способом

метафоризації, тобто внаслідок уживання нового виразу на основі подібності, порівняння, аналогії.

На відміну від метафори, що може складатися як з одного, так і з кількох слів, термін-фразема є стійкою словосполученням, яка сприймається як єдине ціле і відтворюється як неподільна конструкція. Отже, як слушно підкреслює О. Шиленко, поняття «метафоризація» та «фразеологізація» збігаються, якщо «цей процес переосмислення значень стосується двох або більше слів, які в результаті являють собою єдине ціле – фразеологічну одиницю (або фразеологізм)» [6, с. 308].

Обираючи аналогії для нових найменувань, людина, на думку іншої дослідниці метафоризації О. Винник, «використовує найбільш вивчені світи: свій власний, тваринний, рослинний, предметний та ін.» [1, с. 5]. У розмовному та публіцистичному стилях такі переосмислення широко вживані, але й у науковому стилі, зокрема у фінансово-економічній терміносистемі, як засвідчує досліджуваний словник, вони трапляються досить часто, набуваючи сталого термінологічного значення, увиразнюючи, уточнюючи поняття.

Терміни-фраземи, які утворилися на основі зооморфічної метафори, зафіксовано у фінансово-економічному словнику в найбільшій кількості. За класифікацією О. Винник [1, с. 5], зооморфічна метафора представлена такими напрямками: «від тварини до людини», «від тварини до предмета» та «від тварини до абстрактних понять».

Найчастіше в словнику спостерігаємо напрям перенесення «від тварини на людину», наприклад: значення жаргонізму **бики** асоціюється з поведінкою і характером тварини, оскільки бик б'є рогами знизу догори, звідси й аналогія зі словом «підвищувати». Так називають біржових спекулянтів (маклерів), діяльність яких полягає у «грі» на підвищення вартості цінних паперів і валют. Синонімом цього біржового жаргонного виразу є *буйволи*. Антонімом до жаргонізму **бики** є **ведмеді** – ‘біржові спекулянти, котрі одержують прибуток, «граючи» на зниження ціни товарів, курсу (ціни) цінних паперів і валюти’. А значення асоціюється з дією, бо ведмеді, нападаючи на ворога, б'ють

лапою згори донизу – звідси й аналогія зі словом «знижувати». Антонімічність продовжено й у термінах-фраземах із цими метафорами: **ринок «биків»** (варіант: **«бичачий» ринок**) – ‘період підвищення фондової кон’юнктури, коли додаткові вигоди отримують біржові спекулянти – «бики»’; **ринок «ведмедів»** (варіант: **«ведмежий» ринок**) – ‘період зниження фондової кон’юнктури, коли додаткові вигоди отримують біржові спекулянти – «ведмеді»’, а також у похідних: **спред «бика»** – **спред «ведмедя»**; **час «бика»** – **час «ведмедя»**.

Перенесення «від тварини до предмета» також бере за основу вдачу, повадки та поведінку тварин. Найчастіше ці терміни-фраземи з назвами тварин асоціюються з фінансовим збагаченням, протидією ринковому хижацтву, станом грошової одиниці: **жирний кіт** – ‘це фінансова фірма, що отримує надприбутки і збагачується – «жиріє»’; **спостерігач за акулами** – ‘фірма, що спеціалізується на запобіганні спробам поглинання іншими компаніями компанії клієнта’; **гроші «мавпячі»** – ‘загальноживана назва банкнот і монет, купівельна спроможність яких мізерна, хоч вони й перебувають в обігу’.

Перенесення «від тварини до абстрактних понять» часто обіграє зовнішні ознаки й вияви: **змія валютна** – ‘система погоджених курсів валют європейських держав’; **«ведмежі обійми»** – ‘пропозиція однієї компанії придбати акції іншої компанії з метою її поглинання’; **спред «метелик»** – ‘опціонна стратегія, що передбачає комбінацію спредів «бика» і «ведмедя»’.

Термінів-фразем, в основі яких лежить переосмислення людських рис, тобто антропоморфічна метафора, також зафіксовано у фінансово-економічному словнику чимало.

Більшою групою представлено терміни-фраземи, переосмислені за напрямом «від людини»: **спляча красуня** – ‘це продукція чи послуга, споживчий успіх (популярність) якої прогнозують у майбутньому, або підприємство зі значним невикористаним потенціалом’; **пропозицією «хрещеного батька»** називають ‘винятково привабливу, вигідну пропозицію однієї фірми іншій щодо придбання останньої’; **тіло кредиту** –

*‘основна сума боргу за кредитом (без відсотків)’; **гості почесні** – ‘іронічна назва дорогих біржових товарів, на які тривалий час немає попиту, але їх настирливо виставляють на продаж’.*

Банківський жаргон **«мертвяк»** уживають на позначення безнадійного кредиту. Переосмислення «від людини» також лежить в основі й інших сталих термінологічних сполук зі словом *мертвий*: **«мертвий» капітал, «мертвий» ринок, «мертвий» фрахт, «мертві» активи, «мертва» рента.**

Перенесення «на людину» представлене меншою групою, але все-таки деякі предмети набувають людських якостей, наприклад *комірцями білими (сірими, синіми)* називають найманих працівників.

Терміни-фраземи, в основі яких є флороморфічна метафора, у фінансово-економічній терміносистемі представлені менше: ***дерево рішень** – ‘графік, що відбиває можливі напрями дій, можливі події, а також можливі результати кожного напрямку дій’; **корінець акції (облігації)** – ‘прикріплений до акції (облігації) талон’.*

Як і більшість галузевих терміносистем, економічна термінологія функціонує не ізольовано, тому у фінансово-економічному словнику зайшли місце й терміни-фраземи, запозичені з інших наук, зокрема метафоризовані медичні терміносполуки: **шокова терапія** – ‘комплекс радикальних економічних та адміністративних заходів, спрямованих на оздоровлення економіки’; **імунітет податковий** – ‘звільнення від сплати податків окремих юридичних або фізичних осіб відповідно до національного чи міжнародного права’. Наявні терміносполуки з технічної галузі: **податкове гальмо** – ‘шкала непропорційних прогресивних податкових ставок’. Цікаві метафоризовані запозичення з галузі кулінарії: **зняття вершків** – ‘використання високих цін на початковій стадії запуску нового продукту та поступове зниження їх у процесі проникнення цього продукту на ринок’; **«коктейль» валютний** – ‘регіональна міжнародна валютна одиниця, що базується на національних валютах кількох країн’. Зафіксовано також метафоризацію назв приміщень, будівель: **коридор валютний** – ‘встановлювані

державою межі коливання валютного курсу національної грошової одиниці до твердих валют провідних країн»; **електронний кабінет** – ‘електронна система відносин між платниками податків та податковими органами з питань реалізації їхніх прав та обов’язків’; **дім банківський** – ‘приватний банк, що належить одній особі або кільком рівноправним партнерам’, а також **дім кредитний**, **дім торговий** та ін.

Фразеологізація відбувається переосмисленням понять за різними ознаками – кольором, функцією, формою тощо.

Найпоказовішою групою термінів-фразем у фінансово-економічній галузі, які утворилися способом метафоризації, є перенесення найменувань з одного предмета (явища) на інший через асоціацію за кольором. Сенсорна метафора з колірним компонентом надає термінології додаткового стилістичного й смислового забарвлення. Досить поширеним у цій терміногрупі є чорний колір, який асоціюється з атрибутами тіньової економіки: економічні відносини з порушенням чинного законодавства, без належних ліцензій – **реєстрація «з чорного ходу»** – ‘нетрадиційний спосіб оформлення’, **каса «чорна»** – ‘проникнення, незаконне зберігання й використання коштів’, **курс «чорний»** – ‘неофіційний курс обміну валюти’. Спостерігаємо і явище антонімії, тобто протиставлення кольорів: **«чорний» рейдер** – **«білий» рейдер**. Цікавим є також термін **ринку «сірий»** на позначення економічного явища з відтінком нерегульованості, неофіційності, певної недобросовісності, неетичності (на відміну від **ринку «чорного»** – незаконного).

Рідше трапляються інші кольори, які виражають певні асоціації. Червоний колір: **умова «червона»** – ‘застережлива’ (називають від червоної позначки на акредитиві – «червоного» застереження); зелений колір: **«зелена» карта** – ‘дозвільний документ’, **кредит «вічнозелений»** – ‘необмежений’; **«голубі фішки»** (варіант **«блакитні фішки»**) – ‘високоприбуткові, стабільні акції’. **Білий слон** означає операцію, коли витрати свідомо перевищують очікуваний прибуток, та окреслює щось надзвичайно дороге, але непрактичне й безглузде.

В українському тлумаченні – «валіза без ручки».

До цієї терміногрупи прилягає і низка фразем з означенням **золотий**, який переважно має метафоричне значення найширшого використання, вирішального голосу чи найбільшого впливу: **акція золота, картка золота, ліцензія золота, облігація золота, сертифікат золотий** (часто матеріальні носії цих понять мають золотистий колір); або асоціюється із самим золотом як коштовним металом: **аукціон золотий** – ‘продаж золота з публічних (прилюдних) торгів’; **фіксинг золотий** – ‘щоденна фіксація ринкової ціни на золото’.

Широкого використання набуває метафоризація речей за функцією, які у сполуках набувають сталого фразеологічного значення. У словнику подано понад 30 метафоризованих термінів-фразем зі словом **портфель**, які набувають значення сукупності: **портфель кредитний** – ‘це сукупність усіх позик, наданих банком задля отримання прибутку’; **портфель інвестиційний** – ‘сформована сукупність об’єктів реального та фінансового інвестування’; **портфель страховий** – ‘сформована сукупність об’єктів реального та фінансового інвестування’ та ін. Цікавим є переосмислення слова **кошик**, яке в термінах-фраземах набуває значення набору: **кошик споживчий** – ‘розрахунковий набір, асортимент товарів’; **кошик валютний** – ‘набір валют...’. **Ножниця цін** – це ‘різниця поміж ціною купівлі і ціною продажу фінансових інструментів’; а **парасолька цін** – ‘підтримування ціни товару на певному рівні...’.

Є також фразеологічні терміни, значення яких виникає внаслідок переосмислення за способом організації економічної діяльності: **податкова гавань** – ‘це невеликі держави і території, які здійснюють політику залучення позичкових капіталів, надаючи податкові та інші пільги...’; **рай банківський, рай податковий** – країни, зокрема Швейцарія, Люксембург, Панама та ін., із гнучким, ліберальним, маловідчутним валютним і податковим регулюванням. Метафоризацію за формою оплати маємо у виразі **гроші пластикові** (розуміємо гроші у формі пластикових карток, які є платіжними засобами). Переосмислення за способом дії

характеризують сталі фраземи *набіг на банк* – ‘масове вилучення вкладниками грошей з банку через сумніви у його надійності’ та *прання грошей* або *відмивання грошей* – ‘різні способи легалізації отриманих незаконним (злочинним) шляхом коштів’.

Варто зазначити, що багато наведених термінів-фразем подано у фінансово-економічному словнику зі значенням «біржовий жаргон», оскільки їх частіше вживають у розмовному стилі. Терміносполуки із жаргону економістів набувають фразеологічного значення, їх дедалі більше використовують в економічній практиці і фіксують у словниках. Ці професійні жаргонізми, досить влучно окреслюючи суть поняття, надають процесові спілкування відтінків невимушеності, іронічності.

Розглянуті на конкретному словниковому матеріалі приклади термінотворення через процеси метафоризації та подальшої фразеологізації дають змогу зробити висновки про значне поширення цього явища у фінансово-економічній галузі, яка, будучи дуже динамічною та відкритою структурою, потребує постійного розширення своєї терміносистеми. З огляду на це фразеологізація стала продуктивним способом поповнення фінансово-економічної термінології, одним з актуальних засобів для творення в ній термінів-фразем, сприяючи її оновленню та розвитку. Відзначимо еволюцію цього процесу від емоційно-оцінкових уподібнень до логічно вибудованих асоціативних порівнянь, аналогій тощо. Це зумовлює й перспективи подальших досліджень як розглянутого явища, так і терміносистеми загалом на матеріалі найновіших наукових, довідкових і навчальних видань.

Бібліографічні посилання

1. **Винник О. П.** Метафоричні процеси у формуванні української економічної лексики : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / О. П. Винник. – Харків, 2007. – 18 с.
2. **Загородній А. Г.** Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2011. – 844 с.

3. **Кузнєцова І. В.** Семантичні процеси та тематичні групи у англійській термінології ландшафтного дизайну / І. В. Кузнєцова // Наук. записки Нац. ун-ту «Острозька академія». Серія «Філологічна». – 2016. – Вип. 60. – С. 170–172.
4. **Романюха М. В.** Особливості метафоричної номінації в англомовній фінансовій термінології / М. В. Романюха // Вісник Сумського держ. ун-ту. Серія «Філологічні науки». – 2007. – Вип. 2. – № 1. – С. 150–154.
5. **Чорновол Г. В.** Новітня економічна термінологія та її стилістичне вживання в сучасній українській мові (на матеріалі періодичних видань) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова» / Г. В. Чорновол. – К., 2004. – 26 с.
6. **Шиленко О. А.** Фразеологізація та метафоризація в терміносистемах : відмінності та подібності / О. А. Шиленко // Українська термінологія і сучасність. – 2007. – С. 307–310.